

INF KRİZİNİN ARKA PLANI VE KÜRESEL GÜVENLİĞE ETKİLERİ

Mustafa KİBAROĞLU

Prof. Dr., BİLGESAM Başkanı, MEF Üniversitesi,
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Donald Trump, ülkesinin Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği ile 1987 yılında imzalamış olduğu Orta Menzilli Nükleer Silahlar Antlaşması'ndan ("Intermediate-Range Nuclear Forces - INF Treaty") çekilme niyetini Ekim ayı içinde yapmış olduğu konuşmalarda dile getirmesi sonrasında konu uluslararası güvenlik çevrelerinde ilgiyle ve bir miktar endişeyle yakından takip edilmeye başladı.

Soğuk Savaş dönemi boyunca müzakere edilmiş ve imzalanmış olan nükleer silahların sayılarının sınırlanmasını ve zamanla azaltılmasını öngören SALT I, SALT II, ABM, START ve INF gibi antlaşmalar, uluslararası güvenlik ve istikrarın sürdürülmesinde önem arz etmiştir. Ancak, bu aşamalara gelmesi kolay olmamıştır.

ABD ile Sovyetler Birliği arasında nükleer silahlanma yarışının nasıl geliştiği ve hız kazandığı, zamanla neden ve nasıl durulduğu ve antlaşmalar yoluyla silahların kontrolü sürecinin hangi aşamalardan geçilerek yaşandığı doğru anlaşılması ve analiz edilmesi gerekmektedir.

Bu yazımızda, Soğuk Savaş döneminde ve takip eden son 30 yılda ABD ile Rusya arasında nükleer silahlar alanında hakim olan stratejilerin gelişimini, söz konusu iki ülke arasında INF Antlaşması konusunda yakın zaman önce ortaya çıkan krizinin arka planında neler yaşandığını ve ABD'nin Antlaşma'dan çekilmesi durumunda uluslararası güvenlik ve istikrar ortamının nasıl etkilenebileceğini değerlendireceğiz.

Silahlanma Yarışı ve Nükleer Stratejilerin Gelişimi

İkinci Dünya Savaşı'nın bitişini ve atom çağının başladığını belgeleyen nükleer silahlar savaş ortamında ilk ve son kez ABD tarafından, 6 ve 9 Ağustos 1945 tarihlerinde, Japonya'nın Hiroşima ve Nagazaki kentlerinde kullanılmış ve yüzbinlerce insanın hayatını kaybetmesine yol açmıştır.

Nükleer silah geliştirme yarışında ABD'yi Sovyetler Birliği takip etmiş ve bu ülke ilk nükleer denemesini 1949 yılında gerçekleştirmiştir. Takip eden

ABD ile Sovyetler Birliği arasında nükleer silahlanma yarışının nasıl geliştiği ve hız kazandığı, zamanla neden ve nasıl durulduğu ve antlaşmalar yoluyla silahların kontrolü sürecinin hangi aşamalardan geçilerek yaşandığı doğru anlaşılması ve analiz edilmesi gerekmektedir.

süreçte 1952 yılında Birleşik Krallık, 1960 yılında Fransa ve 1964 yılında Çin Halk Cumhuriyeti nükleer silah geliştirme kapasitelerinin göstergesi olan ilk nükleer denemelerini gerçekleştirmişlerdir.

Aynı zamanda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde (BMGK) Daimi Üye statüsüne sahip olan bu ülkeler, 1968 yılında imzalanan Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması (NPT) hükümlerince resmen "Nükleer Silaha Sahip Devlet" statüsüne de haiz olarak nükleer silahlarının hem sayılarını, hem niteliklerini geliştirme imkanına sahip olmuşlardır.

Nükleer silahlanma yarışı bu tarihten sonra da devam etmiş ve 1960'ların sonunda İsrail, 1974 yılında Hindistan, 1980'lerin başında Güney Afrika ve 1998 yılında Pakistan nükleer düzeneğe patlatma ya da nükleer silah üretme kapasitelerini ortaya koymuşlardır. Daha yakın tarihte, Ekim 2006'da Kuzey Kore ilk nükleer silah denemesini gerçekleştirmiştir.

Nükleer silah kapasitesine sahip ülkeler arasında ABD ve Sovyetler Birliği 1950'ler itibarıyla amansız bir silahlanma yarışına girişmişler ve diğerlerine oranla, gerek sayısal anlamda, gerek imkan ve kabiliyetler bakımından çok büyük bir fark ile öne çıkmışlardır.

İlerleyen süreçte, hem birbirlerini, hem dünyanın geri kalan bölümünü de onlarca kez yok edebilecek nükleer silahlara ve bunları yerküre üzerinde hemen her noktaya gönderebilecek vasıtalarla sahip olan ABD ve Sovyetler Birliği, bu özellikleri sebebiyle, "süpergüç" olarak anılmaya başlanmıştır.

İki süpergüç arasında bir dengenin henüz oluşmadığı 1950'li yılların ilk yarısında bir süre için ABD'nin nükleer silahlar alanında mutlak üstünlüğü söz konusuydu. Bu dönemde gerek ABD'nin, gerekse NATO ittifakının temel stratejisi Sovyetler Birliği'nin yayılmacı emellerine ve bu yönde atacağı adımlarına "kütlevi karşılık" vermek (massive retaliation) olarak belirlenmişti.

Diğer bir deyişle, Sovyetler Birliği, ABD'nin ya da NATO ittifakının hayati çıkarlarına darbe vurabilecek bir adım atması durumunda, bu ülkenin nükleer

silahlarla topyekûn karşılık vermesine muhatap olabilecekti.

ABD yönetimi, Başkan Eisenhower adıyla anılan doktrin çerçevesinde, Sovyet yayılmacılığını böyle bir strateji ile caydıracağını ve engelleyeceğini düşünmekteydi. Ancak, kütlevi karşılık stratejisi iki temel sorun yaratıyordu.

Birinci sorun, alternatif politikalara yer vermediği için ABD'nin Sovyet yayılmacılığına karşı verebileceği cevabın sadece nükleer silahları kullanmasını gerektirmesiydi. Böyle bir siyasi kararı almak nükleer silahların yaratabileceği tüm etkiler de dikkate alındığında son derece zordu. Bu sebeple uygulanması da oldukça güçtü.

İkinci sorun ise, söz konusu stratejinin Sovyetler Birliği yönetiminde yaratmış olduğu kafa karışıklığı idi. ABD, Sovyetler Birliği'nin hangi adımlarına nükleer silahla karşılık vereceğini tam olarak netleştirmede için, Sovyet liderlerinin atacakları hangi adımların cezalandırılacağı konusunda net bir fikirleri yoktu.

Böyle bir durumda, ABD'nin hoşuna gitmemesi muhtemel herhangi bir adım atmadan önce, Sovyet liderliğinin "nasılsa Amerikan nükleer silahlarına muhatap olacağız, o zaman biz daha önce davranalım ve kısıtlı sayıdaki nükleer silahımızı kaybetmeden önce ABD'ye karşı kullanalım" şeklinde özetlenebilecek bir davranış geliştirmeleri ve belki de hiç yoktan bir nükleer savaşa sebep olmaları mümkündü.

Nitekim, bu konuda ABD'de, özellikle akademik dünyada yapılan değerlendirmelerde kütlevi karşılık stratejisinin istenmeyen bir savaşa yol açabileceği konusunda görüşler ortaya konulmaya başlandı.

Bu tartışmaların sonucunda 1960'ların başında iktidara gelen Kennedy yönetiminin Savunma Bakanı Robert McNamara önderliğinde yürütülen çalışmalar bir kriz yada savaş durumunda ABD Başkanı'na birden fazla alternatif sunmayı hedeflemiştir. Çalışmalar kısa süre sonra NATO ittifakı tarafından da benimsenecek olan "esnek mukabele" (flexible response) stratejisini ortaya çıkarmıştır.

İki süpergüç arasında bir dengenin henüz oluşmadığı 1950'li yılların ilk yarısında bir süre için ABD'nin nükleer silahlar alanında mutlak üstünlüğü söz konusuydu. Bu dönemde gerek ABD'nin, gerekse NATO ittifakının temel stratejisi Sovyetler Birliği'nin yayılmacı emellerine ve bu yönde atacağı adımlarına "kütlevi karşılık" vermek (massive retaliation) olarak belirlenmişti.

ABD'nin ve Sovyetler Birliği'nin elinde bulundurdıkları nükleer silahların gerek sayıları ve gerek değişik platformlarda son derece korunaklı ortamlarda bulunmaları, nükleer çatışma olduğu takdirde kazanan taraf olması ihtimalini ortadan kaldırmıştır.

Bu stratejinin ortaya çıkış sebeplerini iyi anlamak için 1960'lar itibarıyla iki süpergüç arasında nükleer silahlanma yarışının varmış olduğu durumu değerlendirmekte fayda var.

Yaşanan hızlı nükleer silahlanma yarışı bir süre sonra bu silahların kullanılamayacağı boyutlara erişecek ve 1970'li yıllara gelindiğinde zorunlu olarak süpergüçler stratejilerinde yeniden konvansiyonel silahlara öncelik vermek durumunda kalacaklardır.

Nükleer silahlardaki sayısal artışın yanı sıra etkilerinde de olağanüstü artışlar sağlanmıştır. Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan 'ilkel' atom bombalarından binlerce kat fazla etkiye sahip nükleer ve termonükleer başlıklar imal edilmiştir.

O dönemde özellikle ABD ve Sovyetler Birliği ellerindeki nükleer başlıkları gönderme yeteneklerini de çeşitlendirerek nükleer silahlarını hem etkinlik ve isabetlilik açısından geliştirmişler, hem de çok

daha korunaklı ortamlarda konuşlandırma imkanı kazanmışlardır.

Hızlı nükleer silahlanma yarışı, Kore Savaşı ve Küba Krizi gibi dönemlerde de devam etmiştir. Bir ara üretmiş oldukları toplam nükleer başlık sayısı 127 bin kadar olan iki ülkenin sahip oldukları askeri imkan ve kabiliyetler 1960'lı yıllara gelindiğinde "nükleer dehşet dengesi" (delicate balance of terror) kavramının ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

ABD'nin ve Sovyetler Birliği'nin elinde bulundurdıkları nükleer silahların gerek sayıları ve gerek değişik platformlarda son derece korunaklı ortamlarda bulunmaları, nükleer çatışma olduğu takdirde kazanan taraf olması ihtimalini ortadan kaldırmıştır.

Çünkü, her iki tarafın da sahip olduğu silah sistemlerinin bazılarının, kapsamlı bir nükleer saldırıya maruz kalınsa dahi, saldırının etkilerinden önemli ölçüde korunabileceği, ve saldırıdan he-

men sonra halen kullanılabilir durumdaki bu silah sistemleriyle “ilk vuruşu” (first strike) yapmış olan tarafa karşı saldırı yaparak çok büyük kayıplar verdirebileceği hesaplanmaktaydı.

Bu sebeple, saldırıya uğradıktan sonra, ilk vuruşu yapan ülkeye, ciddi bir karşı saldırı yapma yeteneğini korunaklı ortamlarda bulundurma imkanı “ikinci vuruş yeteneği” (second-strike capability) olarak tanımlanmaktadır.

İkinci vuruş yeteneği, kısaca, “üçlü sacayağı” (triad) olarak anılmaktadır ve üç temel silah sisteminin oluşmaktadır. Bunlar, denizaltılardan fırlatılabilen uzun menzilli nükleer başlıklı balistik füzeler (SLBM), yer altında korunaklı silolarda fırlatılmaya hazır durumda tutulan nükleer başlıklı kıtalararası menzile sahip balistik füzeler (ICBM) ve en ileri alarm durumunda bulunduran nükleer silah yüklü uzun menzilli ağır bombardıman uçaklarıdır.

Nükleer başlıklı uzun menzilli füzeler taşıyan nükleer yakıtlı denizaltıların klasik iletişim yöntemlerini kullanmamaları sebebiyle elektronik teçhizatla yerlerinin tespit edilmesi son derece güçtür.

Nükleer denizaltılar, yakıtlarını ürettikleri ve içindeki havayı temizleyebildikleri küçük nükleer reaktörler sayesinde sık sık yüzeye çıkmaları gerekmemektedir. Aylar boyunca okyanusların derinliklerinde ya da buzulların altında kalabilecek şekilde teçhiz edilen nükleer denizaltıların bulundukları noktadan 8 ila 10 bin kilometre uzaklıktaki hedeflere yüksek kilotonajlı nükleer başlık taşıyan füzeleri çok isabetli bir şekilde fırlatma imkanları bulunmaktadır.

Triad’ı oluşturan bir diğer unsur, yerin yüzlerce metre altındaki tünellerde tutulan kıtalararası menzile sahip nükleer başlıklı füzelerdir ve düşman ülke saldırısında nokta atışla vurulabilmesi ihtimali çok zayıftır. Ani bir saldırı olması durumunda bile

füzelerin önemli bir kısmının saldırıdan kurtulması mümkündür.

Triad'ın üçüncü ayağını ise uzun menzilli ağır bombardıman uçakları oluşturmaktaydı. Merkezi ABD'nin Nebraska eyaletindeki "Stratejik Hava Komutanlığı" (SAC) bünyesinde bulunan, nükleer "yerçekimi" (gravity) bombalarını taşıyan veya havadan karaya nükleer başlıklı füze fırlatma platformu olarak geliştirilen uçakların yaklaşık yarısına yakın miktarı her an havada uçuş düzeninde tutulmaktaydı.

Havada sürekli hareket halinde bulunmaları sebebiyle ani bir saldırı durumunda dahi hemen tamaminin kurtulmaları ve ardından saldırıyı yapan ülke topraklarına doğru uçuşa geçerek taşıdıkları nükleer silahları düşman hedeflerine isabetli bir şekilde göndermeleri mümkündür.

Yukarıda sözü edilen askeri imkan ve kabiliyetler, saldırıya maruz kalan tarafın her halükarda ilk saldırıyı yapan tarafa göze alamayacağı kadar büyük ve etkin karşılık verebilecek bir askeri gücü güvenli bir şekilde korumasına olanak sağlıyordu.

İlk vuruşu yapan tarafın tümüyle yok edemeyeceği ortamlarda bulunduran ikinci vuruş yeteneği ile yapılacak karşı saldırıda, düşman ülke nüfusunun yüzde 25'ini ve sanayisinin yüzde 75 'ini yok edebilecek olması ihtimali "kabul edilemez yıkım" (unacceptable damage) riski içerdiği için taraflar ilk saldırıyı yapmaktan caymışlardır.

Bu sebeple, Amerika Birleşik Devletleri veya Sovyetler Birliği'nden birinin diğerine sürpriz saldırı şeklinde dahi olsa kesin üstünlük sağlamasının imkansız olduğu taraflarca anlaşılmıştı. Bu durumda, ancak bir çılgınlık ya da teknik hata sonucu nükleer çatışma başlaması ihtimali kalmıştı.

Nükleer Silahlanma Yarışından, Silahların Kontrolü Antlaşmalarına

Karşılıklı olarak erişilen bu 'dehşet dengesi' sebebiyle kazanan taraf olamayacağının bilincinde olan ABD ve Sovyetler Birliği yine de küçük olasılık dahilinde bile olsa, teknolojik gelişmeler sonucu bir tarafın diğerine üstünlük sağlayabileceğini ve dengeyi bozabileceğini tamamen göz ardı etmemişlerdi.

Bu endişe ile iki süper güç, büyük yıkıma yol açacağı kesin olan bir nükleer çatışma olasılığını en aza indirmek için 1968 yılında stratejik nükleer silahları sınırlandırma görüşmelerine başlamışlardır.

Bu görüşmeler sonucunda varılan Stratejik Silahların Sınırlandırılması Antlaşması (SALT) kapsamında 1972 yılında Anti Balistik Füzeler (ABM) Antlaşması imzalanmıştır. ABM Antlaşması, ABD

ile Sovyetler Birliği arasındaki silahlanma yarışı sonucu varılan dehşet dengesini ve karşılıklı caydırıcılığı daimi kılmayı amaçlamıştır.

ABM Antlaşması gereği, ABD ve Sovyetler Birliği, toprakları üzerinde sadece başkentleri ve bir adet kıtalararası füze silosu hariç hava savunma sistemleri kurmamayı kabul ve taahhüt etmişlerdir. Böylece her iki ülkenin geniş coğrafyasında yüzlerce şehir ve milyonlarca insanın nükleer füze saldırısına karşı açıkta bırakılması öngörülüyordu.

Sadece askeri stratejinin paradoks mantığı ile açıklanabilecek bu durum esas itibarıyla, tarafların karşılıklı olarak en değer verdikleri unsurları korunmasız bırakmak suretiyle, birbirlerinin olası sürpriz saldırı isteklerine gem vurmayı amaçlamaktaydılar.

Çünkü, taraflardan biri, sürpriz saldırı ile "ilk vuruşu" yaparak avantaj sağlamayı düşündüğü takdirde, ABM Antlaşması hükümlerince korunmasız bıraktığı kendi şehirlerine ve insanlarına yönelik olarak, saldırıda bulunduğu tarafın iyi korunan nükleer silahları, ya da teknik tanımı olan "ikinci vuruş yeteneği" ile karşılık verebilecek güçte olması sebebiyle, sürpriz saldırıyı yapmaktan vazgeçeceği düşünülüyordu.

ABM Antlaşması, hem ABD'nin hem de Sovyetler Birliği'nin kendisine aşırı güvenmemesini gerektiren Soğuk Savaş'ın hassas caydırıcılık dengeleri sonucu ortaya çıkmış ve bu sayede her iki ülke de muhakkak etkin karşılık görecekları bir ilk saldırıyı yapmayı göze alamamışlardır.

Dehşet dengesi sebebiyle iki süpergüç arasında nükleer savaş ihtimalinin azalmasına karşın kıta Avrupası'nda konvansiyonel silahlarla girişilebilecek bir saldırının bu düzeyde kalması durumunda dahi savaştan en çok etkilenen olan Avrupalı ülkeler bu olasılığı en aza indirmeye yönelik girişimlerde bulunulmaktaydı.

Kaldı ki, konvansiyonel düzeyde tutulamayıp savaşın kontrolden çıkması ve taktik nükleer silahların kullanılması durumunda da yine en büyük yıkım kıta Avrupası'nda yaşanacaktı.

Savaşı önlemeye yönelik kapsamlı girişimler, iki blok arasında birbirlerinin niyetleri hakkında yeterince bilgi sahibi olmamalarından kaynaklanan güven eksikliği bulunduğunu ortaya koymaktaydı.

Bu nedenle, 1970'li yılların başlarından itibaren yaşanan "yumuşama" (Detente) ortamında Doğu ve Batı blokları arasında güven tesis etmeye yönelik çabalar başlatılmıştır.

Bu çabalar sonucu 1975 yılında Finlandiya'nın başkenti Helsinki'de devlet ve hükümet başkanla-

rı düzeyinde Avrupa'da güvenlik ve işbirliğini geliştirmek amacıyla bir konferans toplanmış ve zamanla kapsamlı girişimler kurumsal hale getirilmeye başlanmıştır.

Güven eksikliğini gidermenin en doğru yolu taraflar arasında açıklık ve şeffaflık sağlanmasıdır. Ancak bu yolla tarafların birbirlerini denetlemeleri ve niyetleri hakkında kaynağından bilgi almaları mümkün olabilir.

1970'lere gelinceye kadar çok süratli bir şekilde yaşanan nükleer silahlanma yarışı tarafların ikinci vuruş yeteneklerini geliştirmeleri sonucu birbirlerine karşı üstünlük sağlayamayacaklarını anladıkları noktaya kadar soluksuz sürmüştür.

Bu noktadan itibaren yaşanan süreçte ise, kışkırtma, yanlış anlamalar, ya da teknik aksaklıklar sonucu çıkabilecek bir savaşı engellemeye dayalı önlemler alınmaya başlanmıştır. Devlet ve hükümet başkanları arasında kırmızı telefon hatlarının kurulması gibi teknik önlemler bu dönemden sonra geliştirilmiştir.

1980'li yıllarda Sovyetler Birliği'nin 2,300 km menzile sahip nükleer başlık taşıyan SS20 füzelerini konuşlandırmaya başlamasına ABD'nin Batı Almanya'ya 1,800 km menzile sahip nükleer başlıklı Pershing II füzeleri yerleştirmesi ile karşılık vermesi, Avrupa'da tansiyonun yükselmesine sebep oldu.

Esnek mukabele stratejisi kıta Avrupası'ndaki İttifak üyesi ülkeler açısından bir ikilem yaratıyordu. Özellikle Batı Almanya bu ikilemi uzun yıllar boyunca tartışmış ve gündemde tutmuştur.

**1980'li yıllarda
Sovyetler Birliği'nin
2,300 km menzile
sahip nükleer başlık
taşıyan SS20 füzelerini
konuşlandırmaya
başlamasına ABD'nin
Batı Almanya'ya 1,800
km menzile sahip
nükleer başlıklı Pershing
II füzeleri yerleştirmesi
ile karşılık vermesi,
Avrupa'da tansiyonun
yükselmesine sebep
oldu.**

**Sovyetler Birliği
nükleer silahlara
yönelik  nerilerine,
Avrupa'nın çeşitli
bölgelerinde,
Balkanlarda, Kuzey
Avrupa'da ve Orta
Avrupa'da ayrı ayrı
"nükleer silahlardan
arındırılmış
bölgeler" (nuclear
weapons-free
zones) tesis etme
fikirlerini de
eklemiştir.**

     ,          senaryolar gerçekleştiği takdirde, Varşova Pakti tarafından başlatılacak bir konvansiyonel saldırı durumunda savaş alanı cephe      konumundaki Batı Almanya olacaktır.

Fulda b  gesi üzerine yapılacak g     saldırı Batı Almanya toprakları üzerinde geniş bir alanda iki blok arasında konvansiyonel silahlarla bir savaş yaşanmasına sebep olacaktır.

Savaşın bu aşamada kalmayıp taktik nükleer silahlar kullanılması düzeyine tırmanması durumunda da yine en b     yıkım orta Avrupa'da özellikle Batı Almanya üzerinde yaşanacaktır. B     bir olasılık karşısında NATO nihayetinde savaşı kazansa bile Batı Almanya b     bir yıkım yaşamış olacaktır.

Bu sebeple Batı Alman toplumunda İttifak'ın esnek mukabele stratejisine oldukça ciddi bir karşı duruş söz konusu olmuştur.

     sürülen bir diğer endişe de, savaşın daha da tırmanması ve kıtalararası füzelerin kullanılması olasılığı karşısında ABD'nin kendi şehirlerini ve insanlarını tehlikeye atmamak için savaşı Avrupa ile sınırlı tutmak amacıyla Sovyetler ile anlaşma yoluna gidebileceği düşünce-si idi.

ABD yönetimi her düzeyde girişimde bulunarak Avrupalı müttefiklerini b     bir şey olamayacağı konusunda ikna etmeye ve Münih, Roma, Paris ya da Londra'nın, New York, Washington, Chicago ya da Los Angeles'tan daha az değerli olmadığını anlatmaya çalışmışlardır.

Bu konuda sadece sözlü anlatımla pek başarılı olamayacağını anlayan ABD yönetimi kıta Avrupası'na ve özellikle Batı Almanya topraklarına çok sayıda Amerikan askeri yollamaya karar vermişti.

Batı Almanya'da konuşlandırılan 300 bin Amerikan askeri bir anlamda orta büyüklükte bir Amerikan şehrinin bu ülke topraklarına taşınması anlamına geliyordu. Dolayısıyla, Batı Almanya'ya bir saldırı olması durumunda ABD buna karşılık vermek için yardıma gelmediği takdirde en azından 300 bin Amerikan askeri hayatını kaybetmiş olacaktı, ki bu durum hiç bir Amerikan yönetimi tarafından kabul edilemezdi.

ABD'nin bu davranışı karşısında bir daha hiç bir Avrupa ülkesi NATO topraklarının tümünü savunmak konusundaki ABD kararlılığını tartışmamıştır. ABD'nin bu kararlılığı Sovyetler Birliği önderliğindeki Varşova Paktı ülkelerinin konvansiyonel güce dayalı olarak da saldırı planlarını caydırmakta etkili olmuştur.

İster kütleli karşılık olsun, ister esnek mukabele stratejisi olsun NATO stratejilerinin ortak özelliği, gerektiği takdirde nükleer silahları "ilk kullanan olmak" (first use) prensibine dayanmaktaydı.

İlk kullanan olmak prensibi, Doğu-Batı blokları arasındaki savaşın en başında muhakkak ilk olarak nükleer silahlar kullanılacağı anlamına gelmiyordu. Ancak, savaşın seyri sırasında konvansiyonel silahlarla başarılı olamayacağını öngördüğü takdirde, Sovyetler Birliği henüz nükleer silahları kullanma aşamasına gelmemiş olsa dahi, NATO ülkelerinin nükleer silah kullanma yoluna gitmesi olasılığını içermektedir.

Bu durumu yaratan en temel unsur Varşova Paktı ülkelerinin konvansiyonel güçlerinin toplamının NATO ülkelerinin konvansiyonel güçlerinin toplamından çok daha fazla olmasıydı.

Bu oranın Soğuk Savaş döneminde bire bir buçuk Varşova Paktı lehine olduğu belirtilmekteydi. Bunun bilincinde olan Sovyetler Birliği yönetimleri Varşova Paktı bünyesinde "ilk kullanan olmamak" (no-first use) stratejisini benimsediklerini öne sürerek NATO ittifakının da aynı stratejiyi benimsemesini ısrarla vurgulamışlardır.

Bir bakıma Sovyetler Birliği barışçı girişim görünümü altında Batı kamuoylarını etkileyerek NATO ülkelerinin yönetimlerine baskı yapmayı amaçlamıştır. Ancak, bu yöndeki ısrar ve baskılara NATO olumlu cevap vermemiştir.

Sovyetler Birliği nükleer silahlara yönelik önerilerine, Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde, Balkanlar'da, Kuzey Avrupa'da ve Orta Avrupa'da ayrı ayrı

"nükleer silahlardan arındırılmış bölgeler" (nuclear weapons-free zones) tesis etme fikirlerini de eklemiştir.

İlk başta nükleer silahsızlanma adına son derece cazip görünen ve Batı kamuoylarının desteğini kazanan bu öneriler de diğerleri gibi NATO ittifakı tarafından kabul edilmemiştir.

Her iki durumda da Sovyetler'in barışçı yaklaşımlarını geri çeviren ve adeta savaşı arzulayan bir ittifak görüntüsü vermesine karşın NATO'nun bu yaklaşımının anlaşılır sebepleri bulunmaktaydı.

Sovyetler Birliği'nin gerek "ilk kullanan olmamak" stratejisi, gerekse "nükleer silahlardan arındırılmış bölge" oluşturulması önerisi Varşova Paktı'nın konvansiyonel silahlar kategorisindeki mutlak üstünlüğü ortamında yapılmış öneriler olarak dikkati çekiyordu.

Bu önerilerin uygulanması durumunda NATO'nun nükleer silahlarının caydırıcılığının kalması mümkün görünmüyordu. Nükleer tehdidi bertaraf ettiği takdirde Sovyetler Birliği'nin konvansiyonel gücüyle Avrupa'nın geri kalan kısmına yönelik nüfuzunu genişletmesi artık sadece zaman meselesi olabilirdi.

Tarihi boyunca kıta Avrupası'nda tek bir gücün egemen olmasını engellemek stratejisini benimseyen ABD, Sovyetler Birliği konvansiyonel gücüyle Avrupa'ya hakim olduğu takdirde sıranın kendisine geleceği endişesi ile nükleer silahsızlanma konusundaki önerilerin NATO bünyesinde kabul görmesini engellemiştir.

INF Antlaşması'na Giden Süreç

Doğu ve Batı blokları arasında ortaya çıkabilecek bir anlaşmazlığın, kontrolden çıkarak sıcak çatışmaya dönüşmesi ve nükleer silahların da kullanılabileceği aşamalara tırmanması olasılığını en aza indirmek yönünde daha somut adımların atılmasına olanak verecek siyasi iklim, 1964-1982 yılları arasında Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri ve 4. Devlet Başkanı olarak görev yapmış olan Leonid Brejnev döneminin kapanmasıyla oluşmaya başladı.

1985 yılında göreve gelen Mihail Gorbachev'in Sovyetler Birliği bünyesinde gerek ekonomik ve toplumsal yaşam, gerek devlet yönetimi konularında gündeme getirdiği "Açıklık" (Glasnost) ve "Yeniden Yapılanma" (Perestroika) politikalarının yankıları ve etkileri ülke sınırlarını da aşarak uluslararası ortama ve özellikle ABD ile olan ilişkilere olumlu anlamda sirayet etmeye başladı.

Bu olumlu havadan esinlenerek ABD Başkanı Ronald Reagan ile Sovyetler Birliği Lideri Mihail Gorbachev arasında başlayan nükleer silahların kontrolü ve sınırlandırılması girişimleri, bir yandan kıtalararası menzile sahip stratejik nükleer silahların sayılarında kayda değer miktarlarda azaltmaya gidilmesine, diğer yandan orta menzilli nükleer silahların tümüyle yok edilmesine yönelik ortak bir anlayışın benimsenmesine imkan verdi.

Her iki süpergücün de sahip oldukları güvenilir “ikinci-vuruş yeteneği” sebebiyle, kıtalararası balistik füzelerin (Intercontinental Ballistic Missiles – ICBM) birbirlerine karşı kullanılması olasılığının son derece düşük olduğu ortamda, Sovyetler Birliği’nin orta menzilli nükleer SS-20 füzelerinin hedefi olmaktan endişe duyan NATO müttefikleri ile, ABD’nin Batı Avrupa’da konuşlandırmaya başladığı Pershing II füzelerinden tehdit algılayan Varşova Paktı, karşılıklı olarak bu tehditleri bertaraf etmek amacıyla ABD, bu kategorideki nükleer silahların tümüyle yok edilmesi önerisini gündeme getirdi.

Menzilleri 500 ila 5,500 km arasında değişen nükleer başlık taşıyabilen karada konuşlandırılmış balistik füzelerin ve seyir (cruise) füzelerinin bir plan dahilinde tümüyle ortadan kaldırılması, en çok Sovyetler Birliği’nin yakın çevresinde bulunan ülkeleri ve doğal olarak Batı Avrupalı NATO müttefikleri ile Türkiye’yi, hem siyasi boyutuyla, hem de askeri açıdan önemli ölçüde rahatlatacak bir gelişme olarak değerlendirildi.

Nitekim, Orta Menzilli Nükleer Silahlar Antlaşması (Intermediate-Range Nuclear Forces - INF Treaty), 8 Aralık 1987 tarihinde Washington’da Reagan ile Gorbachev arasında imzalandı ve 1 Haziran 1988 tarihinde yürürlüğe girdi.

Antlaşma, ilk olarak ABD ile Sovyetler Birliği’ni kapsamaktaydı. Ancak, 1991’de Sovyetler Birliği’nin dağılması sonrasında, topraklarında Sovyet nükleer silahları konuşlandırılmış olan Ukrayna, Beyaz Rusya ve Kazakistan da, ABD ve Rusya Federasyonu ile birlikte Antlaşma’ya taraf oldular.

Soğuk Savaş döneminde, Sovyet orta menzilli nükleer silahlar SS-20’leri topraklarında konuşlandırmış olan Doğu Almanya, Macaristan, Polonya ve Çek Cumhuriyeti gibi eski Varşova Paktı üyesi ülkeler bu silahları 1990’lı yıllar boyunca imha ettiler. Slovakya ise 2000’de ve Bulgaristan 2004’te imha işlemini tamamladılar.

INF Antlaşması, taraf ülkelere, 31 Mayıs 2001 tarihine kadar, imha işleminin yerinde denetleme imkanı vermekteydi. Takip eden yıllarda bu denetlemeler uydudan görüntüleme yoluyla devam etti.

**Orta Menzilli
Nükleer Silahlar
Antlaşması
(Intermediate-
Range Nuclear
Forces - INF
Treaty), 8 Aralık
1987 tarihinde
Washington'da
Reagan ile
Gorbachev
arasında
imzalandı
ve 1 Haziran
1988 tarihinde
yürürlüğe girdi.**

2000'li yıllarda, Putin yönetimindeki Rusya'nın INF Antlaşması'na yönelik tutumunda, ABD ile ilişkilerin düzeyinin direk ilintilendirildiğini görmek mümkün. İkili ilişkilerde, 2008'de Rusya'nın Gürcistan'a saldırısı, 2010 yılında NATO zirvesinde Avrupa'ya "Füze Kalkanı" yerleştirilmesi kararı ve 2014'te Rusya'nın Kırım'ın ilhak etmesi gibi gelişmeler, gerilimin artmasıyla, Rusya'nın INF Antlaşması'nın hükümlerini yerine getirmemek, hatta çekilmek konusunu sıklıkla gündeme getirmesine yol açmıştır.

Dolayısıyla, Antlaşma hükümleri gereğince yıllar önce ortadan kaldırılmış olması gereken binlerce orta menzilli nükleer füze Rusya'nın silah stoklarındaki yerini korumaya devam etmektedir.

Sonuç

ABD ile Rusya arasında gerilen ilişkilerin doğrudan yansımalarının görüldüğü alanlardan biri de, silahların kontrolü (arms control) ve silahsızlanma (disarmament) antlaşmaları olmaktadır.

Bu sebeple, Soğuk Savaş döneminde imzalanmış ve sonraki dönemlerde de gözden geçirilerek yenilenmiş olan START ve INF gibi antlaşmaların uygulanmasında ve yürürlükte kalma sürelerinin uzatılmasında ciddi sıkıntılar yaşanması söz konusudur.

ABD eğer INF Antlaşması'ndan çekilirse, böyle bir gelişmenin sonuçları ne olabilir? Bu durumda ilk akla gelen olası gelişme, 2021 tarihine kadar yürürlükte kalacak olan Stratejik Nükleer Silahların Azaltılması Antlaşması'nın (Strategic Arms Reduction - START Treaty) süresinin uzatılmaması olabilir.

START Antlaşması'nın uzatılmaması, ABD ve Rusya'nın sahip oldukları, her birinin 9 bin civarındaki, kıtalararası menzile sahip nükleer silahlar kategorisinde ileriki yıllarda yapılması umut edilen indirimlerin gerçekleşmemesi sonucunu doğurabilir.

Böylesi bir gelişme, iki ülkenin hem birbirlerini, hem tüm dünyayı defalarca yok edebilecek çapta ve sayıda nükleer silahlara sahip olmaya devam etmelerini, hem de, gelecekte yaşanabilecek siyasi bir kriz ortamında karşılıklı yanlış anlama, teknik bir sorun veya siber saldırı yaşanması, ya da yetkisiz kişilerin kontrolüne geçmesi gibi durumlarda, bu silahların kullanılması olasılığını artırır.

Öte yandan, Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi (NPT) Antlaşması'na taraf olarak, hiç bir zaman nükleer silah yapmayacakları yönünde bir taahhüt altına girmiş olan 188 ülkenin en önem verdiği konuların başında gelen, Nükleer Silahlara Sahip Devlet statüsündeki ülkelerin, Antlaşma'nın 6. Maddesi kapsamında vermiş oldukları "silahsızlanma" adımlarının atılması sözünün gereğini yerine getirmemeleri, uluslararası ortamda ciddi huzursuzluk yaratabilir.

NPT'ye taraf olan Nükleer Silaha Sahip Olmayan Devlet statüsündeki ülkelerin yaşayacakları böylesi bir memnuniyetsizlik, NPT'nin 2020 yılında yapılacak olan Gözden Geçirme Konferansı'nın (Review Conference) çok sıkıntılı geçmesine ve ortak bir metin üzerinde uzlaşmaya varılmadan başarısızlıkla sonuçlanmasına yol açabilir.

NPT'nin gücünün ve etkisinin azaldığı bir uluslararası ortamda, Antlaşma'dan ayrılmak yoluyla kendi nükleer silah kapasitesini geliştirmek isteyen ülke sayısında zaman içinde artış yaşanabilir.

Daha çok sayıda ülkenin nükleer silahlara ve bunların yapımında kullanılan radyoaktif maddelere, teknik malzemelere, hassas bilgilere sahip olacağı bir uluslararası ortamda, nükleer silahların Soğuk Savaş döneminde, iki kutuplu uluslararası sistemde, kendine has çok özel koşullar altında yaşanmış olan karşılıklı caydırıcılığın, gelecek yıllarda da benzer şekilde yaşanacağını düşünmek, geri döndürülemez sonuçları olabilecek çok ciddi tehlikeler ve tehditler içermektedir.■